

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної педагогіки
Кафедра психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ УЯВИ У НАВЧАЛЬНОМУ
ПРОЦЕСІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО
РОЗВИТКУ»**

Виконала:
студентка 2 курсу групи КорОс1-М20z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Тимчук Діана Анатоліївна

Керівник:
Бугера Ю.Ю., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психолого-медико-
педагогічних основ корекційної роботи

Кам'янець-Подільський – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ УЯВИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	7
1.1. Визначення поняття «уява» та її розвиток в онтогенезі.....	7
1.2. Особливості уяви молодших школярів із затримкою психічного розвитку.....	23
Висновки до розділу 1.....	33
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ УЯВИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	34
2.1. Методика дослідження уяви молодших школярів із затримкою психічного розвитку.....	34
2.2. Аналіз результатів дослідження.....	44
Висновки до розділу 2.....	48
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ УЯВИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	50
3.1. Психолого-педагогічні умови формування уяви у навчальному процесі молодших школярів із затримкою психічного розвитку.....	50
3.2. Зміст, форми і методи формування уяви у молодших школярів із затримкою психічного розвитку.....	59
Висновки до розділу 3.....	67
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ.....	78

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Діти з ЗПР – діти з затримкою психічного розвитку

Діти з ТР – діти з типовим розвитком

ЗСО – заклад середньої освіти

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку суспільства, необхідність продуктивних перетворень у сфері життя актуалізує значимість проблеми виховання самостійної, творчо розвиненої особистості.

Виховання гармонійної особистості потребує належного розвитку уяви, адже саме її успішне функціонування лежить в основі творчості. Молодший шкільний вік сензитивний період для розвитку творчої уяви, котра розуміється нами як різновид уяви, спрямований на створення нових, цілком оригінальних образів. Це, в свою чергу, покладає на батьків, педагогів, психологів величезну відповідальність за ефективне його використання. На сьогодні ряд атрибутів сучасності, до яких ставляться досить толерантно, блокують формування вищезгаданого психічного процесу.

Уява бере участь у всіх видах діяльності: ігровій, навчальній, трудовій. Забезпечує адекватну поведінку в тій чи іншій життєвій ситуації, а отже, сприяє соціальній адаптації, що є особливо важливим для дітей з затримкою психічного розвитку, які мають обмежені можливості самостійної орієнтації.

Шкільне навчання вимагає вже сформованого рівня уяви. До першого класу дитина повинна вміти орієнтуватися в ситуаціях, у яких відбуваються різні перетворення предметів, образів, знаків, і бути готовим до передбачення можливих змін. Якщо уява відстає у розвитку, дитина виявляється неготовою до засвоєння навчального матеріалу, адже будь-яке навчання пов'язане з необхідністю щось уявляти. На думку Л. Виготського, необхідною умовою для успішної ігрової діяльності дитини є створення уявної чи уявної ситуації, яка має місце при розбіжності наочного та смислового полів.

Відтак, актуальність дослідження визначається участю уяви у всіх психічних процесах. Враховуючи актуальність та недостатню розробленість проблеми, було визначено тему дослідження: **«Особливості формування уяви у навчальному процесі молодших школярів з затримкою психічного розвитку»**

Мета дослідження – з'ясувати сутність, вікові закономірності та особливості розвитку уяви молодших школярів з затримкою психічного розвитку.

Об'єкт дослідження: процес розвитку уяви молодших школярів із затримкою психічного розвитку.

Предмет дослідження: психолого-педагогічне забезпечення розвитку уяви в навчальному процесі дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз загальної та спеціальної літератури й визначити стан розробленості проблеми дослідження, сутності її основних положень та ключових понять.

2. Емпірично дослідити та проаналізувати рівень розвитку уяви молодших школярів із затримкою психічного розвитку.

3. Визначити психолого-педагогічні умови розвитку уяви молодших школярів із затримкою психічного розвитку.

4. Розробити систему ігор та ігрових вправ та методичні рекомендації щодо розвитку уяви у молодших школярів із затримкою психічного розвитку.

Методи дослідження: *теоретичні:* вивчення, аналіз загальної і спеціальної психолого-педагогічної та методичної літератури; *емпіричні:* констатувальний експеримент; *статистичні:* кількісний і якісний аналіз емпіричних даних та їх узагальнення.

Експериментальна база дослідження: Опорний заклад «Шебутинецький ліцей Сокирянської міської ради Дністровського району Чернівецької області. У дослідженні взяли участь 12 дітей з ЗПР та 12 дітей з типовим розвитком.

Теоретична значущість полягає у здійсненні теоретичного аналізу загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури з проблеми розвитку уяви у молодших школярів із затримкою психічного розвитку.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості експериментальної апробації системи дидактичних ігор для розвитку уяви

молодших школярів із затримкою психічного розвитку, яка може використовуватись вчителями, асистентами вчителів, корекційними педагогами в навчально-виховному процесі ЗСО, здобувачами вищої освіти під час проходження педагогічної практики.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. За результатами дослідження опубліковано наукову статтю.

Структура роботи. Дипломна робота магістра включає вступ, три розділи, загальні висновки, список використаних джерел та додатки.

ВИСНОВКИ

Результати теоретичного та практичного аналізу особливостей розвитку уяви у молодших школярів з ЗПР дають змогу зробити наступні висновки:

Уява є основною руховою силою творчого процесу людини та відіграє величезну роль у всьому її житті. Творчі здібності необхідно розвивати в людини з раннього дитинства, без творчого підходу важко вирішити якесь завдання. Уява молодшого школяра активно розвивається у процесі гри, продуктивної діяльності, що залежить від умов його життя, навчання та виховання. Уява проходить становлення від мимовільної, пасивної, що відтворює до довільної, творчої. Характерною особливістю творчої уяви в дітей молодшого шкільного віку є спонтанність, внутрішній інтерес до процесу, відсутність яскраво вираженого прагнення досягненню високих показників у роботі.

Аналіз літературних джерел показав, що проблема вдосконалення процесу уяви у школярів із затримкою психічного розвитку у вигляді використання ігор вивчена недостатньо. Дана робота дозволяє узагальнити відомості та особливості уяви у школярів із затримкою психічного розвитку, зрозуміти специфіку неповноцінності формування процесу уяви у таких дітей, а також порівняти їх з дітьми з типовим розвитком.

Підкрелено важливість уяви для: загального розвитку дитини, становлення її особистості, формування життєвого досвіду. Зважаючи на важливість і значущість уяви для дитини, необхідно всіляко допомагати її розвитку і одночасно використовувати її для оптимізації навчальної діяльності.

Аналіз проблеми розвитку уяви дошкільнят із затримкою психічного розвитку дозволили виявити найгостріші та недостатньо вивчені аспекти. Зокрема, розвиток механізмів уяви; порівняння динаміки цього процесу в умовах нормативного розвитку, та при затримці психічного розвитку; виявлення; опис специфічних молодшому шкільному віку засобів уяви; характеристика особливостей процесу оволодіння засобами уяви дітьми із затримкою психічного розвитку; можливості оптимізації процесу опосередкування уяви знаково-символічними засобами у дітей з особливими освітніми потребами.

Визначено, що у дітей з затримкою психічного розвитку рівень розвитку рівень уяви здебільшого низький: відзначається слабка виразність позитивного мотиваційно-потребового компонента у творчій діяльності, відсутня самостійність самовираження, фіксується слабкість деталізації образів. Діти відчували складності як із виконання творчих завдань, що з зміною, комбінуванням заданого сюжету, образу, і зі створенням власних задумів та його реалізацією. Уява активізується та проявляється у найбільш яскравих формах.

Необхідною умовою розвитку творчої уяви в дітей із затримкою психічного розвитку є включення в активні форми діяльності. Виходячи з цього, нами було розроблено програму розвитку уяви дітей молодшого шкільного віку, що має на меті підвищення її рівня, відповідно до визначених показників.

Встановлено, взаємозв'язок розвитку уяви учнів цієї категорії з застосуванням, у процесі навчально-виховної діяльності, системи дидактичних ігор та ігрових вправ. В основу розробки такої системи поклалися визначені нами показники та критерії та виявлені рівні розвитку уяви у дітей. Кожний етап забезпечується спеціально визначеними завданнями та цілеспрямованим змістом. Визначено взаємозв'язок предметної діяльності з творчістю створює в дітей особисто значимий кожній дитині мотив діяльності, але це, своєю чергою, забезпечує її ефективність. І результат діяльності виходить вищий, оскільки дитина передає у своїх роботах вигадані образи, що сприяє розвитку творчої уяви.

Відтак, розроблена система ігор базується на залученні всіх можливих способів засвоєння досвіду дітьми: привертання уваги до зовнішніх властивостей предметів, включення дитини до змістовних видів діяльності, спільна діяльність дорослого і дитини, дії за наслідуванням дій педагога, дії за зразком чи вербальною інструкцією, створення розвивального середовища; отримання опорної інформації про різноманітні ознаки предметів їх функціональне призначення; збагачення уяви дитини новими яскравими (чіткими), гнучкими і розмаїтими образами; застосовувати набутий і формують новий особистісно-інтелектуальний досвід поведіння в нестандартних

ситуаціях. Вважаємо, що використання у роботі зазначених способів діяльності, уможлиблює надання індивідуальної допомоги дітям у навчально-виховному процесі, з метою забезпечення успішного виконання дій на всіх етапах, накопичення чуттєвого сенсорного досвіду, його усвідомленим застосуванням у практичній діяльності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Зокрема, перспективними напрямком нашого дослідження є апробація системи дидактичних ігор та вправ щодо розвитку уяви школярів з ЗПР.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманчук Н. М. Психолого-педагогічні аспекти розвитку творчості в дітей. Психологічні координати розвитку особистості: реалії та перспективи: збірник наукових матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф. (17 травня 2017 р., м. Полтава). Полтава: Видавець Шевченко Р. В., 2017. С. 3-6.
2. Бабій, Інна Володимирівна Професійна підготовка педагога до розвитку творчої уяви молодших школярів із затримкою психічного розвитку Вісник Умань: ФОП Жовтий О. О., 2017 р. III. 139 с.
3. Байбара Т. М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навч. посіб. / М-во освіти і науки України, Міжнар. фонд "Відродження". Київ : Веселка, 2010. 336 с.
4. Балацька Л. К. Розвиток уяви в молодших школярів. К.: Радянська школа, 1969. 150 с
5. Барко В. І., Тютюнников В. І. Як визначити творчі здібності дитини? К.: Видво «Україна», 1991. 79 с.
6. Барташнікова І. А., О. О. Барташніков. Розвиток уяви та творчих здібностей у дітей 5-7 років. Тернопіль: Богдан, 1998. 83 с.
7. Барташнікова І. А., О. О. Барташніков. Розвиток уяви та творчих здібностей у дітей 5-6 років: Зошит-гра. 2-е вид. Тернопіль: Навчальна книга: Богдан, 2007. 32 с.
8. Барташнікова І. А. Розвиток уваги та навичок навчальної діяльності у дітей 5-6 років. Тернопіль : Навч. книга-Богдан, 2006. 40 с.
9. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.
10. Біла І. М. Творчість та її розвиток у дітей. Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2010. Т. III, ч. 8. С. 31-38.
11. Блеч Г. О. Дидактичні умови забезпечення якості знань з природознавства у розумово відсталих учнів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.03 / Ін-т спец. педагогіки АПН України. Київ, 2007. 22 с.

12. Блеч Г. О. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : наук.-метод. зб. Вип. 3, ч.1 / Київ : Пед. думка, 2012.180 с.
13. Босенко І.І. Психологічні аспекти розвитку пізнавальної активності у молодших школярів із затримкою психічного розвитку Актуальні питання сучасної психології та соціології Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2013. 70-74.
14. Бугера Ю. Ю. Педагогічна технологія формування уваги в процесі навчання молодших школярів із порушеннями розумового розвитку // Зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац-го ун-ту імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна. 2017. XXVIII. С. 5-14.
15. Ваганова Н. А. Сприймання як творчий перцептивний процес у пізнавальній діяльності дітей. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. К.: Видавництво «Фенікс», 2015. Т. XII. Випуск 21. С. 77-87
16. Висоцька А. М. Організація корекційно-виховних занять із розумово відсталими школярам // Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання. 2012. № 1. С. 14 - 17.
17. Віннічук І. П. Дослідження творчої уяви молодших школярів під час виготовлення аплікації. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. За ред. В. О. Моляко. К.: Видавництво «Фенікс», 2011. Т. XII. Випуск 13. С. 97-105.
18. Віннічук І. П. Особливості розвитку творчої уяви молодших школярів у сучасних умовах Актуальні проблеми психології. - 2015. - Т. 12, Вип. 21. - С. 87-95.
19. Віннічук І. П. Психолого-педагогічні принципи розвитку творчої уяви засобами тренінгової системи КАРУС. Наука і освіта. 2011. №9. С. 45-92.
20. Віннічук І. П. Уява в грі, уява в праці . Обдарована дитина. 2014. №8. С. 51-54. 46. Власенко О. Розвиток творчого мислення (креативності). Психолог. 2010. №3 (555). С. 23-37.

21. Власенко О. Розвиток творчого мислення (креативності). Психолог. 2010. №3 (555). С. 23-37
22. Воронюк І. В. Спеціальна психологічна підготовка вчителів до управління творчою діяльністю учнів початкових класів. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. За ред. В. О. Моляко. 2010. Т. 12. Вип. 10. С. 348-357.
23. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. Психол. очерк: Кн. для учителя – 3-е изд. М.: Просвещение, 1991. 93 с.
24. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі та соціальному середовищі : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 308 с.
25. Гулько Ю. А. Стратегії розумової діяльності учнів. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. За ред. В. О. Моляко. Житомир: Вид.-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. Т. 12. Вип. 5. Ч. I. С. 60-67.
26. Дем'янчук ОН. Формування художньо-естетичних інтересів учнів спеціальної школи інтенсивної педагогічної корекції: моногр. / О.Н. Дем'янчук, І. Б. Кузава: Волин. держ. ун-т ім. Л.Українки. - Луцьк, 2007. - 84 с.
27. Денисюк А. С. Уява і творчість молодших школярів: Навч.-метод. посіб. для студ. психологічних та педагогічних ф-тів. Луцьк: РВВ «Весна» Волин. держ. Ун-ту ім. Лесі Українки, 2005. 148 с.
28. Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. зб. / за ред. Бондаря В. І., Луцьке К. В. Київ : Ін-т дефектології АПН України, 2000. Вип.1. 186 с.
29. Дичківська І. М. Основи педагогічної інноватики : навч. посіб. / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. - Рівне, 2001. 231 с
30. Дмитрієва І. В. Шляхи естетичного виховання розумово відсталих школярів /І. В. Дмитрієва II Дефектологія. - 2006. - № 3. - С.35-39
31. Загальна психологія / за ред. О. Скрипченка. Київ : Освіта, 1997. 462 с.

32. Зайченко О. Творчі здібності молодших школярів. Корекція та розвиток. Психолог. 2014. №20 (548). С. 12-20
33. Засенко В. В. Освіта осіб з особливостями психофізичного розвитку: виклики часу // Педагогічна і психологічна науки в Україні : зб. наук. пр.: в 5 т. Т. 2 : Психологія, вікова фізіологія та дефектологія. Київ, 2013. С. 350 - 362.
34. Засенко В. В. Спеціальна освіта: стан і пріоритети розвитку // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : наук.-метод. зб. / за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупаєвої. Київ, 2010. Вип. 1. С. 3 - 7.
35. Карабаєва І. І. Предметно-інформаційна збагаченість мікросередовища як одна з умов розвитку творчої уяви старших дошкільників. Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. 2006. Т. 4, вип. 3. С. 144-151.
36. Карпенко З. С., Савчин З. Я. Вивчення та розвиток уяви в дитячому віці. К.: Либідь, 1996. 45 с.
37. Кобильченко В. В. Взаємодія зовнішніх і внутрішніх чинників у розвитку особистості // Дефектологія. 2000. № 3. С. 23 - 26.
38. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка : путівник для педагогів. Київ : АТОПОЛ, 2010. 96 с.
39. Кравченко І. Розвиток творчої уяви в дітей із затримкою психічного розвитку засобами мистецтва. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, 2017, 13
40. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. Харків : ОВС, 2000. С. 10-47
41. Миронова С. П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка Кам'янець-Подільський. 312 с.
42. Миронова С. П., О. В. Гаврилов, М. П. Матвеева. Основи корекційної педагогіки : навч.-метод. посіб. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка Кам'янець-Подільський. Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. 264 с.

43. Нісімчук А. С., Падалка О.С., Шпак О.Т. Сучасні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2000. 368 с..
44. Обухівська А. Г., Ілляшенко Т. Д., Жук Т. В. Психологу про дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі / Київ : Ред. загальнопед. газети, 2012. 128 с.
45. Прядко Л. О., Фурман О. О. Дидактичні основи навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку : метод. посіб. Суми : РВВ СОІППО, 2015. 112 с.
46. Психологічна енциклопедія / упоряд. О. М. Степанов. Київ: Академвидав, 2006. 424 с.
47. Психологія : підруч. для пед. вузів освіти / за ред. Г. С. Костюка. Київ : Рад. шк., 1968. 571 с.
48. Психологія : підруч. для студ. вищ. закл. освіти / за ред. Ю. Л. Трофімова. Київ : Либідь, 2001. 400 с.
49. Сак Т. В. Психолого-педагогічні основи управління учбовою діяльністю учнів із затримкою психічного розвитку в школі інтенсивної педагогічної корекції : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.08 / Ін-т спец. педагогіки АПН України. Київ, 2006 . 41 с.
50. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Загальна психологія. Київ : Либідь, 2005. 464 с
51. Терлецька Л. Шкільна психодіагностика. Київ : Ред. загальнопед. газети, 2003. 120 с.
52. Трикоз С. В. Корекція сенсорного розвитку розумово відсталих дошкільників засобами дидактичних ігор та вправ : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.03 / Ін-т спец. педагогіки НАПН України. Київ, 2012. 19 с.
53. Тюх Л., Руденко Є. Тлумачення дитячих малюнків. Теорія та практика. К.:Вид. група «Шкільний світ», 2016. 13-14 с.
54. Хохліна О. П. Методологічні й теоретичні основи психології : навч. посіб. / Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 232 с.

55. Хохліна О. П. Основи спеціальної психології : [курс лекцій] / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2011. 104 с.